

Sexualizované násilí: výskyt, dopady a náklady na zdravotní péči

METODOLOGIE VÝZKUMU

Dotazníkové šetření

Data a statistiky týkající se dopadů SN na zdraví a s tím souvisejících výdajů na zdravotní péči nebyla doposud v ČR k dispozici, v rámci výzkumného šetření bylo nutno zajistit sběr širší škály dat, na jejichž základě bylo možné následně kvalifikovaně odhadnout výdaje na zdravotní péči ze systému veřejného zdravotního pojištění. Proto bylo provedeno reprezentativní dotazníkové šetření cílové ženské populace ve věku 18-65 let v ČR. Sběr dat probíhal v období května až června 2023 a prováděla jej výzkumná agentura MindBridge Consulting, a.s.

V první fázi výzkumu proběhly hloubkové rozhovory s expertkami a experty z oblasti advokacie, soudního znalcství, gynekologie, psychologie a psychoterapie a skupinové rozhovory se zástupci/zástupkyněmi neziskových organizací zaměřených na SN, aby bylo možné získat dostatečně detailní informace o formách, podobách SN, jeho okolnostech, obětech a přeživších, původcích/pachatelích násilí a jeho dopadech. S těmito informacemi pak byl sestaven operacionalizovaný dotazník pokrývající všechny oblasti, kategorie a konkrétní situace SN, které z rozhovorů vyplynuly. Dotazník byl pilotován a upraven, aby byly použité výrazy jasné a srozumitelné cílové skupině.

Dotazník se zaměřoval na zkušenost se SN s tím, že jsme detailně zjišťovali konkrétní situace a kategorie SN, se kterými měla žena zkušenost a zda byla tato zkušenost jednorázová nebo opakovaná. Dále jsme zjišťovali, kdy k SN došlo (zda ve věku do 15 let, nebo v dospělosti; a také zda k němu došlo v posledních 12 měsících). Ze všech situací, kdy došlo k SN, oběť / přeživší vybrala tu, kterou považovala ze svého pohledu za nejtěžší. U takto označené situace SN bylo navíc podrobně zjišťováno, zda byla původcem/pachatelem násilí osoba oběti a přeživší neznámá, nebo známá, a také jsme se ptali na řešení dané situace ze strany oběti a přeživší (reakce, nahlášení na Policii ČR, svěření se blízké osobě apod.).

Oběti a přeživší dále uváděly, zda jejich zkušenost se SN měla zdravotní (ale i jiné např. sociální) následky, jaké konkrétně, zda je řešili s odborníkem, čeho se léčba týkala (psychické potíže, fyzické poranění, pohlavně přenosné nemoci, přerušování těhotenství, vznik, resp. zhoršení, chronicita v důsledku SN) a jak léčba konkrétně probíhala (medikace, délka léčby, hospitalizace, operace, rehabilitace).

Metoda CAWI

Pro sběr dat byla zvolena metoda CAWI (Computer Aided Website Interviewing), při které respondentka obdrží odkaz k dotazníku. Tato metoda sběru dat má několik předností: rychlost

v porovnání s osobním dotazováním a také možnost dotazovat se většího počtu respondentek během relativně krátkého času. Respondentka odpovídá ve svém domácím prostředí, v době, kterou si sama vybere, což může napomáhat její větší otevřenosti. Odpověď na otázky v dotazníku nesdílí prostřednictvím tazatele, což zvyšuje záruky důvěrnosti šetření a zásadně posiluje otevřenost respondentek u těchto choulostivých témat. Respondentka má také možnost dotazník přerušit (např. není-li pro vyplňování dotazníku dostatek soukromí) a ve vyplňování pokračovat v pro ni vhodnou chvíli.

CAWI dotazování má také několik nevýhod, kterých jsme si vědomi. Při této metodě dotazování nevýhodou to, že nebudou známy důvody odmítnutí participace ve výzkumu.

Členky souboru uživatelů internetu byly rozděleny do skupin, strat, jejichž definice vycházela z kombinace čtyř základních parametrů (věk, vzdělání, kraj a velikost sídla). Pro všechna strata pak byly stanoveny proporční počty zastoupení na celkovém výběrovém souboru. Každý takový počet pak sloužil jako dělitel pro každé stratum, a to pro stanovení systematického výběrového kroku, tedy k určení vybraných adres za strata, na které bude zaslána žádost o vyplnění dotazníku. Tento postup sloužil jak pro první, tak i následné vlny výběru respondentek. Poslední pátá vlna (nasazení a převýšení) byla stanovena podle návratnosti vln předchozích.

Součástí žádosti o vyplnění dotazníku byla také informace o účelu výzkumu, kdo je zadavatel, připomínka principu anonymity a další informace včetně kontaktů, na kterých bylo možné například ověřit provádění výzkumu.

Všechny respondentky byly pro výzkum v zásadě nepostradatelné, protože každá oslovená byla reprezentantkou své specifické sociální skupinky a jako celek pak respondentky vytvořily reprezentativní soubor populace žen České republiky ve věku 18-65 let. Určení jednotlivých cílových osob vycházelo z údajů ČSÚ, specificky ze SLDB 2021. Díky takovému postupu je možné získané odpovědi za tuto cílovou skupinu hromadně zpracovat, vyhodnotit a interpretovat. Celé dotazování probíhalo jako samovyplňování. Respondentky tedy na všechny otázky odpovídaly samy, bez asistence tazatele/tazatelky.

Výsledný datový soubor (n=5042) sesbíraný v rámci CAWI byl vícefaktorově převážen na strukturu populace (žen) ve věku 18 až 65 let, aby vnitřní struktura dat výběrového souboru plně odpovídala struktuře základního souboru (žen 18–65 v ČR). Převážení bylo připraveno podle věku, vzdělání, regionu (kraje) a velikosti sídla (města, obce), kde respondentka žije. Na jejich základě je celý výběrový soubor ve shodě se souborem základním dle struktury ženské populace ČSÚ 1. 1. 2022.

Postup výzkumu ekonomických dopadů SN

Celkově bylo ve výběrovém vzorku nalezeno 209 žen, které v posledních 12 měsících čerpaly odbornou zdravotní pomoc, kvůli dopadům předchozí zkušenosti se SN. Z nich 181 využilo léčbu hrazenou z veřejného zdravotního pojištění v posledních 12 měsících, 28 žen si pak hradilo celou péči z vlastních prostředků.

U 181 žen, které čerpaly péči hrazenou ze systému veřejného zdravotního pojištění, byly podrobně zkoumány podrobnosti zdravotní péče, jako jsou okolnosti, průběh, ošetření, léčby, aplikovaná léčebná procedura, léky, jejich síla a dávkování, případně změna v medikaci (léku, síly, dávkování). S těmito podrobnými informacemi pak mohla revizní lékařka, která byla členkou výzkumného týmu, stanovit náklady na ošetření a léčbu následků SN za období 12 měsíců. Revizní lékařka detailně nacenila náklady pro každý jednotlivý případ obtíží popsaných detailně respondentkami a spojených se SN, a to výhradně za ty případy, které byly řešeny v rámci systému veřejného zdravotnictví (tedy bez soukromých lékařů, soukromých psychologů, samoléčby, resp. léčitelů). Agregované náklady byly následně projektované na celou populaci žen České republiky daného věku.

Kategorizace výsledných dat

Víme, že různí lidé chápou to, co spadá pod sexualizované násilí velmi různě. Abychom získali data opravdu odpovídající definici SN, ve výzkumném dotazníku jsme se respondentek ptali na široké spektrum zažitých situací, jakož i fyzických, psychických nebo sociálních dopadů. Jinými slovy: neptali jsme se, zda respondentky zažily *nějakou* formu sexualizovaného násilí a v jeho důsledku čelí *nějakým* dopadům, ale nabídli jsme jí výběr z 31 konkrétních situací násilí a obtěžování, 54 specifických relevantních dopadů apod. Dotazování na obecnou zkušenost se SN, tedy s obecnou kategorií, která v laické veřejnosti nemá jednoznačnou definici, by vedlo k tomu, že řada žen, které ve skutečnosti nějakou formu sexualizovaného násilí zažily, by se za oběti SN neoznačila a z výzkumného vzorku tak vypadla.

Pro přehlednost a interpretaci dat jsme následně přistoupili ke kategorizaci těchto situací. Pro lepší srozumitelnost a další využití dat jsme rozdělili 31 konkrétních situací do 2 zastřešujících kategorií sexualizovaného násilí:

- **nekontaktní formy sexualizovaného násilí** (např. zasílání nevyžádaných intimních fotek; nucení ke sledování pornografie; “šmírování” při převlékání, na toaletě, v koupelně; sexualizovaný stalking – obtěžující telefonáty/emaily/dopisy se sexuálním podtextem vyvolávajícím strach/ponížení),
- **kontaktní formy sexualizovaného násilí** (např. dotýkání se sexuálním podtextem v MHD, výtahu, v davu lidí; osahávání, nevyžádané líbání, hlazení; vybízení nebo nucení abyste se vy dotýkala jeho, přesto, že se vám to nelíbilo)

Tyto dvě kategorie jsou výlučné, tedy veškerých 31 situací jsme rozdělili do kategorie buď kontaktní, nebo nekontaktní SN. Dále nás ale také zajímalo konkrétně **znásilnění** (např.

anální/orální/vaginální znásilnění; vynucování sexu nátlakem, násilím, pohrůzkou násilí; nucení k sexu s jinými lidmi; pokračování v sexuální aktivitě i poté, co jste chtěla přestat). Kategorie znásilnění pak výlučná s kategoriemi kontaktní a nekontaktní SN není – jednotlivé situace, které pod ní řadíme, se promítají právě i v kategoriích kontaktní a nekontaktní SN.

Také dopady násilí jsme rozdělili do kategorií:

- **chronická onemocnění** – ty jsme dále kategorizovali na **chronická onemocnění fyzická** (např. astma, migrény, poruchy spánku, zažívací potíže) a **chronická onemocnění psychická** (např. deprese, posttraumatická stresová porucha, poruchy příjmu potravy, úzkost, panické ataky),
- **další psychické a související následky** (např. zvýšená citlivost, lekavost, citová “oploštělost”, snížení sebevědomí, sebeúcty, pocity viny, studu, strachu, strach z otevřených prostor),
- **reprodukční zdraví** (např. pohlavní choroby, infekce, neplánované těhotenství, přerušení těhotenství, neschopnost otěhotnět/neplodnost),
- **sociální a jiné následky** (zhoršení prospěchu, ukončení/přerušení studia, pracovní neschopnost až invalidita, ztráta přátel, rodiny, zpřetrhání vazeb s blízkými, ochlazení vztahů, uzavření se, ztráta důvěry, uzavření se intimním vztahům)
- **fyzická zranění** (např. oděrky, pohmožděniny, zlomeniny, vyražené zuby),
- **život ohrožující dopady** (např. ztráta smyslu života, sebevražedné myšlenky, sklony k sebevraždě, pokus/y o sebevraždu).

Původce násilí jsme kategorizovali takto:

- **partner** (partner/ka, manžel/ka, bývalý/á partner/ka, bývalý/á manželka),
- **člen rodiny** (např. otec, nevlastní otec, bratr, bratranec, strýc, děda, jiný člen rodiny),
- **osoba mimo rodinu** (např. rodinný známý, kamarád/ka, kolega/gyně, spolubydlící, soused/ka),
- **nová/náhodná známost**,
- **někdo jiný**.

Řešení prožitého násilí jsme pak rozdělili do těchto kategorií:

- **institucionálně** – zde patří obrácení se na **policii**, **lékaře**, nebo **odborná pomoc** (právní konzultace, poradna, psychoterapie),
- **svěření se blízkým** (rodině, kamarádce, kamarádovi, blízké osobě),
- **neřešeno**.

Úplná kategorizace forem a dopadů sexualizovaného násilí ve výzkumu Sexualizované násilí: výskyt, dopady a náklady na zdravotní péči, profem, 2024

FORMY SEXUALIZOVANÉHO NÁSILÍ

Pozn.: Kategorie „kontaktní formy SN“ a „nekontaktní formy SN“ jsou výlučné, jinými slovy veškeré situace, na které jsme se respondentek ve výzkumu ptali, jsou rozdělené do těchto dvou kategorií. Kategorizace „znásilnění“ výlučná s těmito dvěma (kontaktní, nekontaktní) není – tzn. že jednotlivé situace uvedené v kategorii „znásilnění“ jsou také uvedeny v kategorii „kontaktní formy SN“ nebo „nekontaktní formy SN“.

Znásilnění

- znásilnil Vás (vaginálně a/nebo análně a/nebo orálně)
- nutil Vás k sexu proti Vaší vůli / bez Vašeho souhlasu / pod nátlakem
- vynucoval si na Vás sex např. psychickým nátlakem, pod pohrůžkou fyzického násilí
- měl s Vámi sex v situaci, kdy jste spala nebo Vás zneužil, když jste byla pod vlivem alkoholu nebo drog
- zneužil k sexuálnímu kontaktu Vaší dočasné zdravotní indispozice (nemoc)
- vynucoval sexuální praktiky proti Vaší vůli / bez Vašeho souhlasu / pod nátlakem
- nutil Vás k sexu s jinými lidmi
- nutil Vás k sexu před (Vašimi nebo jinými) dětmi nebo jinými lidmi
- sundal kondom bez Vašeho vědomí a pokračoval v sexuální aktivitě
- pokračoval v sexuální aktivitě i poté, co jste chtěla přestat („odebrala jste souhlas k sexu“) při změně podmínek např. při sundání kondomu, nebo se Vám udělalo nevolno, vzbudily se děti, nebo jste prostě nechtěla v sexu pokračovat

Kontaktní formy sexualizovaného násilí

- vybízel nebo nutil Vás abyste se ho/jí dotýkala (nejen na intimních místech) přesto, že se Vám to nelíbilo / vybízel nebo nutil Vás k dotekům
- dotýkal se Vás sexuálním způsobem na intimních místech při mytí / koupání v dětském věku / když Vám bylo méně než 15 let
- dotýkal se Vás se sexuálním podtextem v MHD / veřejné dopravě / ve výtahu / v davu lidí
- vynucoval si fyzický kontakt s Vámi (nejen na intimních místech Vašich nebo jeho) např. při zastoupení dveří, v kuchyňce apod.
- pokračoval v sexuální aktivitě i poté, co jste chtěla přestat („odebrala jste souhlas k sexu“) při změně podmínek např. při sundání kondomu, nebo se Vám udělalo nevolno, vzbudily se děti, nebo jste prostě nechtěla v sexu pokračovat
- sundal kondom bez Vašeho vědomí a pokračoval v sexuální aktivitě
- z/manipuloval Vás k sexu nebo k souhlasu ohledně sexu nebo k dotykům nebo k sexualizovanému chování (výzvě / nucení k obnažování apod.) zneužitím své autority: nadřízený, lékař, psycholog, učitel, duchovní, vedoucí v zájmových nebo volnočasových kroužcích nebo kurzech / pobytech (tábory, soustředění, zájezdy), trenér apod.
- z/manipuloval Vás k sexu nebo k souhlasu ohledně sexu nebo k dotykům nebo k sexualizovanému chování (výzva / nucení k svlékání / obnažování apod.) tím, že nabízel výhody (protislužby) plynoucí zpravidla z jeho profese, role nebo pozice (řemeslník - opravář, ochranka, automechanik apod.)
- osahával Vás, proti Vaší vůli se Vás dotýkal, hladil Vás, líbal
- nutil Vás k sexu před (Vašimi nebo jinými) dětmi nebo jinými lidmi
- nutil Vás k sexu s jinými lidmi
- vynucoval sexuální praktiky proti Vaší vůli / bez Vašeho souhlasu / pod nátlakem
- zneužil k sexuálnímu kontaktu Vaší dočasné zdravotní indispozice (nemoc)
- měl s Vámi sex v situaci, kdy jste spala nebo Vás zneužil, když jste byla pod vlivem alkoholu nebo drog
- vynucoval si na Vás sex např. psychickým nátlakem, pod pohrůžkou fyzického násilí
- nutil Vás k sexu proti Vaší vůli / bez Vašeho souhlasu / pod nátlakem
- znásilnil Vás (vaginálně a/nebo análně a/nebo orálně)

Nekontaktní formy sexualizovaného násilí

- se před Vámi na veřejnosti nebo v soukromí odhaloval/a, masturboval / onanoval / sebeukájel se
- nutil Vás ke sledování pornografie (filmů, fotek, obrázků)
- šmíroval, „očumoval“ při převlékání, v koupelně, na toaletě při intimních aktivitách apod. (voyerství)
- nutil k obnažování nebo k vyzývavému, sexuálně provokativnímu oblékání, ať už na veřejnosti nebo v soukromí
- nutil Vás k sebeuspokojování před ním nebo před jinými osobami
- fotil / filmoval Vás proti Vaší vůli nahou, při intimních aktivitách, při sexu
- posílal proti Vaší vůli a/nebo bez Vašeho vědomí Vaše intimní fotky a/nebo audio/video nahrávky jiným lidem, dával je na sociální sítě, na internet, posílal je institucím (policie, soud, OSPOD apod.)
- posílal Vám proti Vaší vůli svoje nebo cizí intimní fotografie a/nebo audio/video nahrávky (např. dick pics – fotky penisů)
- volal na Vás, říkal Vám slova, věty, výrazy, sexuální narážky, používal gesta nebo psal na sociální sítě komentáře se sexuálním podtextem vyvolávající ve Vás pocit strachu nebo ponížení (aniž by šlo o oboustranně přijatelnou praxi)
- v telefonátech, dopisech, mailech, textových zprávách používal slova, věty, výrazy se sexuálním podtextem vyvolávající ve Vás pocit strachu nebo ponížení (sexuální stalking - pronásledování)
- zveřejňoval Vaše kontakty a/nebo fotografie / videa v erotických inzerátech
- nutil / vyžadoval návštěvu nudistických pláží přesto, že se Vám to nelíbilo
- dospělý člověk ve Vaší přítomnosti pouštěl / ukazoval pornografii, když Vám bylo Vám méně než 15 let
- vybízel nebo nutil, abyste byla přítomna sexu jiných lidí

DOPADY SEXUALIZOVANÉHO NÁSILÍ

Pozn.: Kategorie „chronická onemocnění“, „následky na reprodukční zdraví“, „další psychické a související následky“, „sociální a jiné následky“ a „fyzická zranění“ jsou výlučné: jinými slovy, všech 54 dopadů, na které jsme se respondentek výzkumu ptali, jsou rozděleny vždy do jedné z těchto kategorií. Kategorie „chronická onemocnění“ se pak dělí na fyzická a psychická. Dopady uvedené v kategorii „na životě ohrožující dopady“ jsou taktéž uvedeny v kategorii „další psychické a související následky“.

Chronická onemocnění

- artritida
- astma
- bolesti hlavy, migrény
- bolesti zad
- deprese
- diabetes
- gynekologické problémy
- chronické bolesti krční páteře a bolesti mezi lopatkami
- nespavost (poruchy spánku, únava)
- poruchy imunity (vč. alergií, opakovaných infekcí (horní cesty dýchací, gynekologické apod.)
- poruchy příjmu potravy
- posttraumatická stresová porucha
- úzkost a/nebo panické ataky
- výpadky paměti
- vysoký krevní tlak
- zažívací potíže
- poruchy štítné žlázy
- jiné chronické, dlouhodobé onemocnění, uveďte jaké ...

Fyzická chronická onemocnění

- artritida
- astma
- bolesti hlavy, migrény
- bolesti zad
- diabetes
- gynekologické problémy

- chronické bolesti krční páteře a bolesti mezi lopatkami
- nespavost (poruchy spánku, únava)
- poruchy imunity (vč. alergií, opakovaných infekcí (horní cesty dýchací, gynekologické apod.)
- vysoký krevní tlak
- zažívací potíže
- poruchy štítné žlázy

Psychická chronická onemocnění

- deprese
- poruchy příjmu potravy
- posttraumatická stresová porucha
- úzkost a/nebo panické ataky
- výpadky paměti

Následky na reprodukční zdraví

- pohlavní choroba / choroby / infekce
- ztráta panenství
- neplánované těhotenství (bez interrupce)
- obava z těhotenství řešená pilulkou
- přerušené těhotenství (intrerupce)
- neschopnost otěhotnět / neplodnost

Další psychické a související následky

- nevolnost a nutkání na zvracení
- flashbacky - znovuprožívání stresující situace, nutkání na ni myslet / noční můry
- zvýšená citlivost (např. lekavost)
- citová „oploštělost“ (stavy bez adekvátních emocí – neschopnost nebo snížená schopnost projevovat nebo prožívat emoce - radost, smutek)
- ztráta smyslu života
- sebevražedné myšlenky, sklony k sebevraždě nebo
- pokus/y o sebevraždu
- ztráta pocitu bezpečí
- snížení sebevědomí, sebeúcty, sebehodnoty

- emocionální dopady (pocity viny, studu, strachu, trapnosti, nedůvěry, smutku, vzteku, zloby, nekontrolovatelný pláč, záchvaty smíchu, pocit prázdnoty apod.)
- ztráta nebo omezení schopnosti soustředit se
- nenávisť k vlastnímu tělu
- strach / obava z otevřených prostor
- strach / obava vycházet za tmy
- strach / obava / nechut' vycházet ven a/nebo mezi lidi
- nástup či zhoršení kožních (dermatologických) problémů v důsledku psychických potíží
- vypadávání vlasů v důsledku psychických potíží
- zvýšená konzumace alkoholu a/nebo drog
- neurologické problémy až (částečné) ochrnutí

Sociální a jiné následky

- snížená chuť na intimní styk / sex / snížené libido
- zvýšení počtu sexuálních partnerů
- vynucená změna nebo ukončení zaměstnání nebo opuštění pozice / profese
- zhoršení prospěchu, ukončení / přerušení studia
- pracovní neschopnost až invalidita
- exkomunikace – vyloučení z duchovního společenství
- ztráta okruhu přátel, rodiny – zpřetrhání vazeb s blízkými
- ochlazení vztahů, uzavření se, neschopnost svěřit se, ztráta důvěry
- ztráta schopnosti chodit včas - chronická nedochvilnost
- uzavření se intimním vztahům a kontaktům

Fyzická zranění

- fyzická poranění (oděrky, pohmožděniny, zlomeniny, vyražené zuby apod.)

Na životě ohrožující dopady SN

- ztráta smyslu života
- sebevražedné myšlenky, sklony k sebevraždě nebo
- pokus/y o sebevraždu